

سطح بندی پایداری امنیتی شهرستان‌های مرزی با استفاده از تحلیل خوشه ای.

نمونه موردی: شهرستان‌های استان خراسان شمالی

سید مصطفی هاشمی^{۱*}، حسن حکمت‌نیا^۲، عبدالسلام اسمعیل‌زاده^۳

^۱دکتری تخصصی جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران

^۲دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری - دانشگاه پیام نور

^۳کارشناس ارشد شهرسازی؛ گرایش برنامه‌ریزی شهری و منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۰/۲۱؛ تاریخ پذیرش: ۹۶/۳/۸

چکیده

امنیت مرزها پشتوانه ای محکم برای امنیت با ابعاد متنوعش در داخل کشور است و هر گونه نا امنی در مرز قادر است در سیستم‌ها اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و نظامی داخل کشور اختلال ایجاد نماید و در مقابل امنیت مطلوب قادر است در حد خود در امنیت داخل کشور سهم برجسته‌ای را به خود اختصاص دهد. یکی از مهمترین ابعاد و ملاحظات آمایش سرزمین بعد دفاعی - امنیتی آن است. زیرا ضرورت‌های دفاعی نظامی و غیر نظامی مسایلی هستند که در جهان کنونی کلیه ابعاد زندگی را در برمی‌گیرند و تنها به ایجاد فعالیت و اسکان در مناطق استراتژیک نمی‌شود. در کشور ایران نیز یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری بین مناطق جهت ایجاد پایداری امنیتی است. روش تحقیق این مقاله از نوع تحلیلی کاربردی است و هدف از این مقاله سطح بندی شهرستان‌های استان خراسان شمالی به‌عنوان یکی از استان‌های محروم مرزی؛ با استناد به ۴ بعد اصلی پایداری و ۸۰ گویه است. با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای که در محیط SPSS محاسبه شده و همچنین از ضریب همبستگی پیرسون جهت سنجش شباهت پایداری امنیتی شهرستان‌ها نسبت به هم محاسبه شده است و جهت ترسیم نقشه‌ها نتایج نهایی به GIS انتقال داده شده است. با توجه به یافته‌های تحقیق شهرستان راز و جرگلان در پایین ترین سطح پایداری امنیتی قرار دارد. که جهت رفع محرومیت و ایجاد تعادل ناحیه‌ای توجه جدی مسولان و برنامه ریزی استراتژیک را می‌طلبد.

واژه‌های کلیدی: سطح بندی، پایداری امنیتی، مرز، خراسان شمالی، تحلیل خوشه‌ای

مقدمه^۱

مناطق مرزی، از نقاط حساس و استراتژیک کشور به شمار می‌روند. طبیعت منزوی و غیر حاصلخیز مرزی، به خصوص در عرصه‌های کوهستانی و بیابانی ایران پیوسته به دلیل فقدان رفاه و نبود انگیزه‌های لازم برای زندگی، زمینه ساز مشکلات سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای دولت‌های وقت بوده است. ناتوانایی‌های بالقوه در تولید، فقدان اشتغال، پایین بودن درآمد و عدم دسترسی به نیازهای اولیه، عمده‌ترین مشخصه اقتصادی - اجتماعی این مناطق است که زمینه را برای معضلات و نابسامانی‌هایی چون مهاجرت، قاچاق کالا، شورش و ناامنی در این مناطق فراهم آورده است (سازمان مدیریت، ۱۳۷۸: ۴۹) عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی بسیار آشکار

مناطق مرزی در هر کشوری دارای ویژگی‌های خاصی بوده و به‌طور اساسی با مناطق داخلی کشور تفاوت‌هایی دارند، یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که در مناطق مرزی پیش روی مسؤلان امور قرار دارد، مسئله امنیت مناطق مرزی است مسئله و گسترش امنیت مناطق مرزی به‌ویژه در کشورهایی که دارای مناطق مرزی مشترک طولانی با همسایگان خود هستند همواره مورد توجه و حساسیت مسؤلان امور بوده است و بدین منظور راهکارهای گوناگونی اندیشیده شده است (کریمی و وفایی، ۱۳۹۲: ۹۶).

*نویسنده مسؤل: m.hashemi2006@gmail.com

تأکید داشته و از توجه به ارائه طرح‌هایی در جهت دفاع سرزمینی و حفاظت از مراکز و تأسیسات حیاتی، حساس و مهم در مقابل تهدیدات و حملات نظامی غفلت شده است. به‌طوراساسی تاکنون در طرح‌های آمایش به دلایل مختلف به مقوله دفاع و امنیت کمتر توجه شده است (رهنمایی تقی، ۱۳۸۱: ۷۲) توسعه و امنیت در مناطق مرزی لازم و ملزوم یکدیگر است؛ همچنین، شدت عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق داخلی در ایران بر توسعه ملی تأثیرگذار است. به عبارت دیگر، اگر چه توسعه‌نیافتگی در مناطق مرزی که منجر به ناامنی می‌شود، اثرات خود را بر توسعه‌نیافتگی و ناامنی در کل کشور می‌گذارد (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸: ۵۷). بنابراین، گرچه آمایش مناطق مرزی یک نوع فن برنامه‌ریزی است، اما خود بر پایه‌های نظری و متدولوژی علمی خاصی متکی است که ضمن تحلیل و تفسیر شرایط و ویژگی‌های مناطق مرزی، موانع توسعه و یا امنیت را توأمان در نظر گرفته و برای آن‌ها راه‌حل‌های یکپارچه‌ای ارائه می‌دهد تا اهداف توسعه و امنیت در مناطق مرزی را بر یکدیگر منطبق سازد. براساس این توضیحات که برای آمایش مناطق مرزی داده شد، می‌توان "آمایش" را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی-فضایی و "آمایش مناطق مرزی" را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی در فضاهای مرزی کشورها دانست (عندلیب، ۱۳۸۰: ۶۲)؛ بنابراین رعایت ملاحظات دفاعی-امنیتی در طرح‌های آمایشی تابع متغیرهای متعددی است که باید در این گونه طرح‌ها مورد توجه قرار گیرند. اهم این متغیرها عبارت‌اند از: نوع و سطح تهدیدات نظامی و امنیتی متوجه منطقه مورد نظر، موقعیت جغرافیایی منطقه مورد نظر شناسایی مهم‌ترین مناطق مورد تهدید و سرانجام ارائه راهکار متناسب با نوع تهدیدات و شرایط خاص منطقه (زرقاتی‌هادی، ۱۳۸۹: ۲).

شرق کشور به لحاظ این‌که بیشتر مورد تهدید است و پایگاه‌های نظامی غرب که در کشورهای همسایه وجود دارد و مسئله قاچاق مواد مخدر و فقر و تروریست و... حساسیت این منطقه و تهدیدات آن را صدچندان نموده است؛ لذا باید تهدیداتی که در شرق

است. این عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی دو تأثیر منفی بر روند توسعه آن مناطق از خود بر جای می‌گذارد. از یک سو، این عدم تعادل، حرکت توسعه در مناطق مرزی را، در مفهوم کلی آن، با مشکل مواجه می‌سازد و موانع بسیاری سر راه آن قرار می‌دهد و از سوی دیگر، ناامنی را هم به دلیل موقعیت مناطق مرزی و هم به دلیل عدم توسعه، گسترش عمومی می‌دهد. این تأثیرات متقابل توسعه و امنیت به صورت زنجیره‌ای، به یکدیگر مرتبط و مجموعه‌هایی از گنش و واکنش‌هایی ایجاد می‌کنند که جوهره توسعه پایدار مناطق مرزی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد (عزتی و همکاران ۱۳۹۰: ۱۹۵). امنیت مرزها پشتوانه‌ای محکم برای امنیت با ابعاد متنوع در داخل کشور است و هرگونه ناامنی در مرز قادر است در سیستم‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، و نظامی داخل کشور اختلال ایجاد نماید و در مقابل امنیت مطلوب قادر است در حد خود در امنیت داخل کشور سهم برجسته‌ای را به خود اختصاص دهد (خطایی ۱۳۷۴: ۸۵). یکی از مهم‌ترین ابعاد و ملاحظات آمایش سرزمین بُعد دفاعی-امنیتی آن است؛ زیرا ضرورت‌های دفاعی نظامی و غیر نظامی مسایلی هستند که در جهان کنونی کلیه ابعاد زندگی را در برمی‌گیرند و تنها به ایجاد فعالیت و اسکان در مناطق استراتژیک نمی‌شود (مومنی، ۱۳۸۱: ۱۰). آمایش سرزمین را سازمان‌دهی هماهنگ و سزاوار فضای حیاتی کشور در قالب سیاست‌های کلی، توسعه همه‌جانبه کشور و ضرورت‌های دفاعی دانسته‌اند (پوراحمد، ۱۳۷۸: ۵۹). به عبارت دقیق‌تر، طبقه‌بندی فعالیت‌های انسان در یک نگاه کلی مشتمل بر فعالیت‌های گوناگون و پیچیده انسان در فضای اجتماعی، سیاسی، نظامی است. یکی از مهم‌ترین ابعاد آمایش سرزمین بُعد دفاعی-امنیتی است به‌طوری‌که در ابتدا آمایش سرزمین مفهوم دفاعی دارد. سپس مفهوم توسعه‌ای پیدا می‌کند؛ همچنین باوجود تهدیدات و خطرات روزافزون نظامی-امنیتی توجه به ملاحظات دفاعی-امنیتی در طرح‌های آمایش سرزمین بسیار مهم است. در طرح‌های آمایش سرزمین در ایران دیدگاه‌ها به‌طور عمده بر امر توسعه

امنیتی پرداخته خواهد شد و این تحقیق در پی پاسخ‌گویی به این پرسش است که سطح‌بندی شهرستان‌های استان خراسان به لحاظ تهدیدات گوناگون چگونه است؟

پیشینه تحقیق

یکی از بخش‌های مهم تحقیق، بخش مربوط به پیشینه و ادبیات تحقیق است؛ یعنی یکی از کارهای ضروری در هر پژوهشی، مطالعه منابع مربوط به موضوع تحقیق است؛ زیرا سرچشمه علوم را می‌توان در پیشینه آنها کاش کرد (دمپی، ۲۰۰۶: ۱) جان دیوئی اعتقاد دارد مطالعه منابع، به محقق کمک می‌کند تا بینش عمیقی نسبت به جنبه‌های مختلف موضوع تحقیق پیدا کند. مطالعه منابع، هم باید از منابعی باشد که به‌طور مستقیم، در رابطه با موضوع تحقیق باشند و هم از منابعی باشند که به صورت غیرمستقیم با آن موضوع، ارتباط دارند (دلور، ۱۳۸۳: ۱۸۲) در این تحقیق نیز با جستجو در پایگاه داده‌های علمی مانند SID ایران‌داک و سیولیکا منابع مطالعاتی که در زمینه آمایش سرزمین و ملاحظات دفاعی امنیتی در مرزهای کشور انجام شده است پس از مطالعه و بررسی به صورت خلاصه در زیر ذکر گردیده است.

عندلیب و مطوف (۱۳۸۸) پژوهشی تحت عنوان توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران کار کرده‌اند هدف این مقاله، ضمن تبیین جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی کشور؛ شناخت عناصر و مولفه آن، چگونگی ارتباط این عناصر با دیگر عناصر نظام برنامه‌ریزی کشور و شناخت اهمیت و ضرورت پرداختن به آمایش مناطق مرزی است؛ همچنین، علاوه بر شناخت پایه‌های نظری و نظریه‌های مربوطه، تجربه‌های کشورهای مختلف جهان و نیز تجربه‌های ایران در آمایش مناطق مرزی؛ راهبردها، سیاست‌ها و نیز راهکارهای برخورد با مشکلات مناطق مرزی و نتایج به دست آمده در اعمال سیاست‌های نوین، مورد توجه قرار گرفته است. نتیجه‌گیری مطالعات این مقاله نشان می‌دهد؛ توسعه و امنیت در مناطق مرزی لازم و ملزوم یکدیگر است؛

برای مرزهای ما وجود دارد شناسایی شده و گام‌های اساسی در جهت رفع آن تهدیدات برداشته شود؛ چراکه ما بارها شاهد آسیب‌پذیر بودن و به ثبت رساندن و ناامن بودن این منطقه بوده‌ایم؛ لذا شناخت ساختاری مرزهای شرقی اهمیت ویژه‌ای دارد. با رجوع به تاریخ گذشته کشور هم می‌توان به این نکته پی برد که به دلیل عدم تامین امنیت کامل در مناطق مرزی باعث ایجاد ناامنی در کشور (چون ناامنی در یک شهر مرزی در امنیت کل کشور و زیر سوال رفتن حکومت مرکزی خواهد شد) و از دست رفتن مساحت زیادی از مرزهای کشور شده ایم. بنابراین باید در تهیه طرح‌های ملی و منطقه‌ای توجه به مناطق مرزی با رویکرد آمایشی و دفاعی-امنیتی در اولویت قرار گیرد خراسان شمالی به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی، استراتژیکی در شمال شرق از استان‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر در سیاست ملی و منطقه‌ای کشور ایران است. امنیت و توسعه این استان به دلیل همجواری با ترکمنستان در واقع دروازه ورود به آسیای مرکزی، پس از فرو پاشی شوروی سابق است. استان خراسان شمالی از چند بُعد خیلی مهم در خطر ایجاد عدم امنیت قرار دارد که از جمله می‌توان به تهدیدات اجتماعی ناشی از واگرایی نسبی و قومی و زبانی اشاره کرد که در صورت عدم توجه به آن و فراهم کردن امکان توسعه برای هریک از اقوام ساکن می‌تواند زمینه‌های ناامنی و تبعیض را فراهم کند؛ همچنین از نظر تهدیدات سیاسی ناشی از همجواری با کشور ترکمنستان (یکی از هم‌پیمانان آمریکا در منطقه)، می‌توان نام برد باتوجه به این که کمترین تنش بین کشور ایران و ترکمنستان نسبت به سایر کشورهای هم‌مرز رخ داده است، اما نباید از فشار اقتصادی غرب بر ترکمنستان غافل بود که هم از نظر اقتصادی (تبادلات مرزی) و هم از نظر امنیتی تأثیر دارد، از طرف دیگر وجود قومیت یکسان قومی و فرهنگی در دو سوی کشور ایران و ترکمنستان که در صورت اتخاذ سیاست‌های واقع بینانه می‌تواند زمینه یک تهدید بالقوه باشند. باتوجه به مشکلات و مسایل مذکور و ضرورت توجه در این مقاله به سطح‌بندی شهرستان‌های استان خراسان شمالی از لحاظ پایداری

اساسی حفظ و گسترش امنیت منسطق مرزی به بررسی یکی از مناطق مرزی کشور براساس این دیدگاه پردازد. این پژوهش از نوع کاربردی است و از روش‌های توصیفی و تحلیلی استفاده شده است، که اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای و اسنادی و منابع اینترنتی و مشاهدات میدانی جمع‌آوری شده در این پژوهش، پس از بررسی نظریه‌ها در خصوص توسعه پایدار مناطق مرزی، با انتخاب منطقه مرزی شهر میوان به عنوان مطالعه موردی، به تاثیر مرزی بودن منطقه بر ساختار فضایی، مکانی آن پرداخته شود و در نهایت به این نتیجه منتج شده است که توسعه پایدار ارمغان امنیت و امنیت پایدار ارمغان توسعه است و امکانات در منطقه مطابق الگوی مناسب توزیع نشده و در جهت تحقق توسعه پایدار نیست. با عنایت به اینکه نظام برنامه ریزی ایران به صورت بخشی است و این نوع برنامه‌ریزی به ویژگی‌های مناطق مرزی بی‌توجه است.

امیدی (۱۳۹۲) پژوهشی تحت عنوان امنیت و توسعه پایدار و تقویت قانونمند حکومت‌های محلی در ایران کار کرده است در این پژوهش براساس نگاه بین رشته‌ای، معایب و محاسن کاربرد هر یک از مدل‌های «حکومت‌های محلی» و «تئوری حکمرانی خوب» درباره ایران براساس چارچوب تئوری حکمرانی خوب و بایسته‌های امنیتی-سیاسی ارزیابی شده‌اند و در پایان نیز روند تکاملی حکومت‌های محلی در ایران مثبت ارزیابی شده است، اما راهکارهایی برای کارکرد بهتر آن ارائه شده است.

پیل و (۱۳۹۴) در رابطه با ارزیابی تعیین رویکرد سیاسی در نابرابری شهری- ناحیه ای در استان خراسان شمالی کار کرده است. در این پژوهش سعی شده است به منظور شناخت نابرابری شهری- ناحیه‌ای از مدل‌های کمی و نرم افزارهای آماری استفاده و معیارهای انتخابی (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی، کالبدی) مورد آزمون قرار گیرد. روش پژوهش از نوع «توصیفی- تحلیلی» است. نتایج حاصله نشانگر آن است که براساس مدل ضریب تغییرات (CV) و تعیین Z شهرستان‌های منطقه، شهرستان بجنورد در ۶ معیار از ۱۱ معیار انتخابی رتبه اول را

همچنین، شدت عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق داخلی در ایران بر توسعه ملی تاثیرگذار است. آمایش مناطق مرزی سعی دارد این موانع را بردارد و با ارائه یک نوع برنامه‌ریزی فضایی- راهبردی، توسعه یکپارچه و پایدار ملی را تحقق بخشد.

حمزه و رنجبر کلور (۱۳۸۹) پژوهشی تحت عنوان تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و پاکستان و تاثیر آن بر امنیت نواحی مرز شرقی کار کرده‌اند این تحقیق در پی پاسخ گفتن به این پرسش‌های است. که آیا امنیت در محور شرق متأثر از روابط سیاسی ایران و پاکستان است؟ همچنین آیا پیوندهای ژئوپلیتیکی دو کشور ایران و پاکستان در شکل‌گیری امنیت مرزهای شرقی موثر است؟ جهت پاسخ‌گویی به پرسش‌های تحقیق از روش تحقیق توصیفی- تحلیلی به تبیین و تشریح عوامل موثر در همگرایی و واگرایی روابط دو کشور پرداخته شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که امنیت در محور شرق متأثر از روابط سیاسی دو کشور است و همگرایی این روابط در برقراری امنیت در نواحی مرزی تاثیرگذار است. در نهایت در جهت تحکیم، بسط و گسترش روابط بین دو کشور همسایه اسلامی با توجه به پیوندهای ژئوپلیتیکی پیشنهاداتی برای تامین امنیت در نواحی مرز شرقی ارائه گردیده است.

موسوی (۱۳۸۹) مقاله‌ای تحت عنوان اندیشه سرمایه اجتماعی: وفاق اجتماعی، توسعه سیاسی و امنیت ملی کار کرده است نگارنده در این مقاله به نقش سرمایه اجتماعی در تأمین امنیت و توسعه ملی پرداخته است، با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان گفت که ارتباط بین سرمایه اجتماعی و به‌ویژه مؤلفه‌های آن- اعتماد سیاسی، وفاق اجتماعی، همبستگی ملی، انسجام اجتماعی و نظم اجتماعی و تأثیر آن بر جامعه مدنی و توسعه ملی به گونه مستقیم و متقابل است.

کریمی و وفايي (۱۳۹۲) تحقیقی تحت عنوان امنیت‌سازی با توسعه پایدار در مناطق مرزی در شهر میوان کار کرده‌اند در این مقاله تلاش بر این است که با معرفی توسعه پایدار مناطق مرزی به عنوان راهبرد

در ابعاد مختلف فراهم آورده است. لازم به ذکر است که بازارچه‌ها در بعضی از شاخصه‌ها مانند بهبود وضعیت تحصیلی و ارتقاء سطح علمی ساکنان مناطق دارای کارکرد منفی بوده است که نکته‌ای قابل تامل بوده و ما را متوجه این نکته می‌سازد که توسعه مقوله‌ای فراتر از پیشرفت است.

مدیری و همکاران (۱۳۹۲) مقاله‌ای تحت عنوان، شاخص‌های امنیت ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین، کار کرده‌اند، روش مورد استفاده، توصیفی - تحلیلی است و برای مطالعه دقیق موضوع پژوهش، افزون بر مطالعه اسنادی از روش کمی (پیمایش و استفاده از SPSS) و کیفی (مصاحبه) استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مکان‌یابی مناسب، مقاوم‌سازی، استفاده از تجارب و اقدام‌های برخی کشورها با استفاده از عوارض طبیعی از مهم‌ترین عوامل امنیت ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین است.

سرور و همکاران (۱۳۹۳) مقاله‌ای تحت عنوان بررسی شاخص‌های توسعه در مناطق مرزی در راستای تحقق امنیت پایدار (مطالعه موردی: شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی) کار کرده‌اند، هدف این پژوهش بررسی تفاوت‌ها و نابرابری‌ها بین شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی از نظر وضعیت و سطح برخورداری از ۶۳ شاخص که شامل شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و کالبدی و رتبه‌بندی این شهرستان‌ها از نظر میزان برخورداری از شاخص‌های یادشده است. نوع پژوهش کاربردی و روش آن نیز تحلیلی - مقایسه‌ای است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز از روش‌های الکترونیک و تاپسیس، که از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره‌اند، استفاده شده است. با توجه به نتایج به‌دست آمده از بررسی‌ها مشخص شد که شاخص‌های توسعه در میان شهرستان‌های این استان به‌صورت متعادل توزیع نشده است و شهرستان‌های پیران شهر، سردشت و ارومیه به‌ترتیب در جایگاه اول تا سوم از لحاظ برخورداری از این شاخص‌ها دارای وضعیت فرا برخوردار هستند. در مقابل، شهرستان‌های ماکو، اشنویه و چالدران وضعیت نابرخوردار از لحاظ برخورداری از

داراست و مقدار Z آن (۸/۵۷)، فاصله آشکاری با شیروان به عنوان شهرستان دوم استان، (۳/۵۴-) داراست. از این رو نتیجه ارزیابی ناحیه ای، بیانگر ارتقایابی شهر بجنورد و تأثیر بیشتر تحولات سیاسی بر پدیده نخست شهری بوده است. تحلیل حاضر با استفاده از مدل رتبه-اندازه به انجام رسیده و به وضوح گویای آن است که بجنورد با کارکرد سیاسی-اداری، مرکزیت خود را تحکیم نموده و تحولاتی ساختاری را در پی داشته است.

ذوالفقاری (۱۳۹۴) پژوهشی تحت عنوان امنیت، توسعه و انتخاب استراتژیک: تلاش چین برای دستیابی به جایگاه قدرت بزرگ کار کرده است در این پژوهش پرسش از منطق استراتژیک و مکانیسم‌های مدیریت سیاسی چین برای نیل به موقعیت جاری بین‌المللی، به‌عنوان اهتمام اصلی این پژوهش است. مشارکت راهبردی در نهادهای چندجانبه، گسترش دیپلماسی اقتصادی، تعقیب سیاست درهای باز و وابستگی متقابل پیچیده و همکاری با قدرت‌های بزرگ جهانی و منطقه‌ای، به عنوان فرضیه اصلی نگاشته است. این پژوهش با استفاده از مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای، به جمع‌آوری اطلاعات تحقیقی پرداخت و با استفاده از روش‌شناسی مدیریت استراتژیک و کاربست تئوری سازه انگاری، به تبیین روند دستیابی چین به جایگاه قدرت بزرگ می‌پردازد.

قادری حاجت و همکاران (۱۳۸۹) مقاله‌ای تحت عنوان تبیین نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت و توسعه پایدار نواحی پیرامون مطالعه موردی: بازارچه‌های مرزی استان خراسان جنوبی کار کرده اند. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و میدانی سعی در بررسی و تبیین نقش بازارچه‌های مرزی را در امنیت و توسعه پایدار نواحی پیرامون خود به‌ویژه در استان خراسان جنوبی دارد. فرض اصلی این مقاله این است که: بازارچه‌ها پتانسیل بالایی را در افزایش امنیت و توسعه پایدار نواحی پیرامون خود دارند. یافته‌های تحقیق بیانگر این مطلب است که بازارچه‌های مورد نظر تا حدود زیادی توانسته‌اند در توسعه نواحی پیرامون خود تأثیر مثبت بگذارند که این امر بستر لازم را برای افزایش امنیت

کرده‌اند پژوهش حاضر به لحاظ روش‌شناسی دارای ماهیت همبستگی بوده و به دنبال بررسی ارتباط بین دو متغیر کنترل مرزی و امنیت است که با استفاده از دو روش اسنادی (کتابخانه‌ای، فیش برداری، آمار نهادها و سازمان‌های مختلف) و میدانی (مشاهده و مصاحبه با مرزنشینان و مسئولین) و بهره‌گیری از بسته‌های نرم‌افزاری آمار استنباطی SPSS و GIS، اقدام به جمع‌آوری و در نهایت تجزیه و تحلیل اطلاعات شده است. یکی از مؤلفه‌های اصلی و تاثیرگذار بر امنیت استان و مرز که می‌تواند به‌عنوان فاکتور تقویت کننده نیز محسوب شود، مقوله معیشت مرزنشینان است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل پرسش‌نامه‌ها و مصاحبه با مردم، مسئولین و آمار سازمان‌های داخلی و بین‌المللی، نشان می‌دهد پروژه کنترل مرز تاثیر مهمی بر امنیت و متقابلاً معیشت منطقه داشته، به‌طوری‌که ۸۷ درصد از مردم و مسئولین سه شهرستان مرزی معتقدند که احداث دیوار بتونی، پاسگاه‌های مرزی و بازارچه مرزی در بخش‌هایی از مرز تاثیر خیلی زیاد در ایجاد امنیت منطقه داشته است. در زمینه کنترل مرز و شیوه‌های گوناگون آن که در طول مرز اجرا شده است، احداث پاسگاه‌های مرزی با ۹۰ درصد مقام اول، دیوار بتونی با ۷۰ درصد دوم و احداث بازارچه مرزی با ۶۰ درصد جایگاه سوم را در ایجاد امنیت و بهبود معیشت منطقه داشته است. نکته مهم در امر کنترل مرز استان این است که تنها استفاده از دستگاه‌های الکترونیکی و مستحذات فیزیکی جهت ایجاد امنیت تاثیر ندارد و باید عامل توسعه و ایجاد رونق اقتصادی را نیز در منطقه توامان و به همراه کنترل فیزیکی لحاظ نمود. هرگونه برنامه ریزی باید بر مبنای رابطه متقابل فوق اجرا گردد تا شاهد افزایش روزافزون امنیت در منطقه باشیم. پس از تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش، مدل نهایی و کاربردی تحقیق حاصل شد و مشخص گردید که ایجاد امنیت به دو عامل کنترل مرز و معیشت مرزنشینان، بستگی دارد. از طرفی بین کنترل مرز و معیشت مرزنشینان نیز رابطه متقابل و مستقیمی برقرار است. تنها توجه به یکی از عوامل مذکور در ایجاد امنیت در منطقه و استان بیهوده می‌باشد. پس

شاخص‌های مورد مطالعه دارند؛ همچنین، با توجه به نتایج روش تاپسیس از لحاظ برخورداری از شاخص‌های آموزشی شهرستان سردشت، شاخص‌های اجتماعی اشنویه و نیز شاخص‌های اقتصادی و کالبدی شهرستان ارومیه در جایگاه نخست قرار گرفته‌اند. رتبه‌بندی شهرستان‌ها در این پژوهش می‌تواند در بهینه‌سازی وضع موجود و ساماندهی سطوح توسعه و امنیت پایدار در این استان مؤثر باشد.

قاسمی و صفی پور (۱۳۹۲) مقاله‌ای تحت عنوان، بررسی اقدامات انسدادی مرز استان سیستان و بلوچستان بر امنیت استان از دیدگاه صاحب‌نظران کار کرده‌اند این تحقیق درصدد است تا میزان تاثیر انواع انسدادها (نصب سیم خاردار، حفر کانال و خاکریز، گسترش پاسگاه‌ها و ساخت برجک‌های دیده‌بانی، ساخت دیوارهای بتنی و نصب دوربین‌های مداربسته) در مرزهای استان سیستان و بلوچستان بر امنیت آن استان را از دیدگاه صاحب‌نظران و خبرگان بررسی کند. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و نحوه جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق، اسنادی-پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق شامل، خبرگان و صاحب‌نظران مرتبط با موضوع در سطح استان سیستان و بلوچستان اعم از نظامی، انتظامی، مرزبانی، قضایی و دیگر افراد مرتبط با حداقل بیش از چهار سال سابقه کار در استان است. نمونه مورد مطالعه شامل ۶۱ نفر است که تعداد ۵۵ نفر آنان مرد و ۶ نفر زن بوده و به صورت تمام شماری در دسترس انتخاب شده‌اند. از دیدگاه پاسخگویان، اقدامات صورت گرفته درخصوص انسداد مرزهای شرقی کشور، بیشترین تاثیر را به ترتیب بر شاخص‌ها و اپایش تردهای غیرمجاز، کاهش تحرکات اشرا، جلوگیری از ورود انواع مواد مخدر، جلوگیری از خروج تولیدات داخلی و مدیریت و واپایش بهتر بر مرزها و کمترین تاثیر را نیز به ترتیب بر شاخص‌های، افزایش سطح درآمد مرزنشینان، اشتغال‌زایی و افزایش تولید ملی داشته است.

روشن و سعادت (۱۳۹۱) مقاله‌ای تحت عنوان بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تاثیر آن بر امنیت استان کار

عقیدتی. که می‌تواند باز، بسته؛ ضعیف و یا قوی باشد (Jones and Wild, 1994; Hansen, 1978).

امنیت: امنیت زمینه‌ساز و بسترساز توسعه در ابعاد اجتماعی و اقتصادی است و خود از آن تأثیر می‌پذیرد. به دلیل مطالعه توسعه امنیت پایدار و تعیین مؤلفه‌های آن امنیت یک عامل اساسی به شمار می‌رود (سرور و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۷).

امنیت پایدار: طرح مفهوم امنیت پایدار متضمن یک مفهوم نو در مباحث امنیتی است (عباس‌زاده و کرمی، ۱۳۹۰: ۳۲). «پایداری»، مفهوم تازه‌ای است که به‌ویژه در روند تحولات جهانی در سه دهه گذشته و بر اثر بیم‌ها و امیدهای نو طرح شده و گسترش یافته و با اقبال روبه‌رو شده است. امنیت پایدار مستلزم توجه به تمامی وجوه امنیت است. به سبب ظرفیت‌های گردآمده در امنیت پایدار با وجود پیشینه کوتاه آن، این مفهوم در پهنه‌های گوناگون به ویژه در موضوع «توسعه»، در سطح جهان و در محافل گوناگون بسیار مورد توجه قرار گرفته است. «پایداری» و مفاهیم ترکیبی آن مانند «امنیت پایدار»، ناظر بر درک جامعی است که بر پایه آن به همه عوامل مؤثر سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی (اقتصادی و محیط‌زیستی) در کنار یکدیگر و در تعامل با هم توجه می‌شود (نصیری، ۱۳۸۴: ۸۲).

پایداری و توسعه: برای ایجاد تعادل و به منظور شکل دادن فضاهای مناسب و همگون، بحث برنامه‌ریزی منطقه‌ای مطرح می‌شود و اولین گام در این نوع برنامه‌ریزی، شناخت نابرابریهای اقتصادی-اجتماعی، زیست محیطی و فرهنگی است. ایجاد توازن و هماهنگی در عموم ساختارها و سامانه‌های منطقه‌ای، از مصادیق بارز توسعه و توسعه پایدار بشمار می‌رود؛ لذا در این خصوص لازم است در مناطق، کوشش‌ها و مطالعات اساسی و مفیدی به‌منظور شناخت نارسائی‌ها، کمبودها و ناپایداری‌ها در شهرستان‌های مختلف آن صورت گیرد و تلاش‌های مصرانه و جدی در جهت رفع نابسامانی‌ها انجام گیرد. بررسی و سطح‌بندی وضعیت پایداری نماگرهای توسعه از سویی موجب تفکیک و تدقیق موضوعی می‌شود و از سویی دیگر سبب شناخت دقیق‌تر نقاط

از مشخص شدن رابطه دو عامل کنترل مرز و معیشت مرزنشینان، پارامترهایی که می‌توان با اجرای آن به کنترل مرز استان رسید، طبق مدل مذکور، استفاده از مدل توسعه‌ای و مدل نظامی - انتظامی است. در مدل توسعه‌ای می‌توان بازارچه‌های مرزی را فعال نمود و توسعه داد، در مدل نظامی - انتظامی با دو شیوه انسداد فیزیکی با استفاده از پاسگاه‌های مرزی، احداث دیوار بتونی و انسداد الکترونیکی در مناطق مرتفع و کوهستانی مانند مناطق جهنم دره در تربت جام که امکان استفاده از انسداد فیزیکی وجود ندارد، باید از عوامل اپتیکی، راداری و GIS استفاده شود؛ بنابراین پژوهش حاضر پیشنهاد می‌کند با استفاده از مدل تلفیقی می‌توان مرز استان خراسان رضوی با کشور افغانستان را کنترل نمود. در رابطه با معیشت مرزنشینان می‌توان با ایجاد اشتغال (از طریق بازارچه‌های مرزی) و متعاقب آن افزایش درآمد، کاهش نرخ بیکاری، معیشت مردم منطقه را ارتقاء بخشید که در نهایت منجر به افزایش امنیت در منطقه و استان مورد مطالعه شود.

همانطور که ماهیت پیشینه تحقیق این است که بدانیم در تحقیقات قبلی تا چه میزان پیشرفته‌اند و این تحقیق نیز به صورت زنجیره‌ای با تحقیقات قبلی ارتباط برقرار کند و از دوباره کاری و تکرار جلوگیری شود مطالعات قبلی مطالعه شده‌اند؛ همچنین جهت تکمیل شاخص‌های پایداری امنیتی نیز از تحقیقات قبلی استفاده شده است اما به صورت کلی می‌توان گفت با توجه به این که تحقیقات زیادی در زمینه امنیت مرزی انجام شده است، اما سطح‌بندی شهرستان‌های استان مرزی با شاخص‌های صرفاً امنیتی و باروش تحلیل خوشه‌ای جهت سطح‌بندی استان خراسان شمالی تاکنون انجام نشده است.

مبانی نظری

امنیت و آمایش مرزی: مرز از جمله مفاهیمی است که در عرصه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، تجاری، فرهنگی و جغرافیایی کاربردهای متفاوتی پیدا می‌کند. مرز به دو مفهوم عینی مانند مرزهای رسمی کشورها، و یا ذهنی به کار می‌رود؛ مانند مرزهای

دوری از مرکز: مرزها به دلیل واقع شدن در مناطق پیرامونی و دور از مرکز اوائل مورد بی توجهی کامل قرار می‌گیرند، چرا که امکان بهره‌برداری از منابع آن‌ها کمتر از مناطق نزدیک به مرکز است. ثانیاً به دلیل این بی‌توجهی، حداقل منابع موجود این مناطق به سوی مناطق مرکزی یا مناطق نزدیک تر به آن تمایل می‌یابند (عزتی و همکاران، ۱۳۹۱).

انزوای جغرافیایی: یکی دیگر از ویژگی‌های مناطق مرزی انزوای جغرافیایی این مناطق است که می‌توان گفت یکی از معلول‌های دوری از مرکز این مناطق است. حاشیه‌ای بودن به مفهوم دوری و جدایی از ساختار اقتصادی یک کشور یا یک منطقه و یا حتی از نظام اقتصادی جهان قابل تفسیر است. پدیده حاشیه‌ای بودن، بیشتر دارای ماهیت اقتصادی است. در مواردی بسیاری از مرزهای ایران پدیده حاشیه‌ای بودن بر پدیده دوری از مرکز منطبق است (عندلیب، ۱۳۸۳: ۷؛ به نقل از چوخاجی زاده مقدم و امینی قشالقی ۱۳۸۹: ۲۰۳).

ناپایداری سکونت: دو مورد از مسائل مربوط به ناپایداری سکونت که در مناطق مرزی می‌تواند منجر به ایجاد نا امنی شود. یکی، استفاده از حرکت در نوار مرزی برای انتقال و جابجایی عوامل ناامنی مانند قاچاق اسلحه، مواد مخدر و جاسوسی است و دیگری عدم عمران و آبادی در مناطق مرزی به دلیل عدم ثبات جمعیت و در نتیجه تشدید ناامنی است. جمعیت متحرک و سکونتگاه‌های ناپایدار می‌تواند کمتر احساس تعلق به خاک و محل سکونت خود داشته باشند؛ همچنین مناطق مرزی بیشتر در معرض نفوذ نقشه‌های دشمن جهت ایجاد آشوب و تأثیرات روحی روانی در هنگام محاصره و جنگ روانی است. حضور مردم در مناطق مرزی می‌تواند به عنوان دژی محکم در برابر تهیدات نظامی دشمن عمل کند؛ به ویژه هنگامی که با نیروی نظامی و انتظامی ترکیب می‌شود، تأثیرات عمده‌ای در پدافند انسانی و دفاع شهری خواهد داشت.

تبادلات مرزی: تبادلات مرزی به خودی خود منفی نیستند و چه بسا بیشتر اوقات آثار مثبتی هم بر مردم منطقه دارند ولی یکسری آثار منفی همچون

ضعف و قوت و نیز باعث نیازسنجی‌های مبتنی بر واقع می‌شود (نظم‌فر و علی بخشی، ۱۳۹۵: ۲۰).

آمایش مناطق مرزی: آمایش مناطق مرزی نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع، از نیازهای مناطق مرزی، در چارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند می‌دهد و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن امنیت و توسعه لازم و ملزوم یکدیگر می‌شود (عندلیب، ۱۳۷۹، ص ۲۹؛ ۱۳۸۰، ص ۱۴) در واقع آمایش مناطق مرزی، سازماندهی فضایی مناطق مرزی به منظور بهره‌وری مطلوب و متناسب از مزیت‌های این مناطق در راستای منافع ملی و در چارچوب توسعه و امنیت کشور تعریف شده است. در این تعریف سه عنصر تناسب، مزیت و امنیت، به‌عنوان ارکان اصلی آمایش مناطق مرزی مورد توجه قرار گرفته است؛ به طوری که سازماندهی مناطق مرزی در راستا و چارچوب توسعه و امنیت یک کشور تعریف می‌شود. در مجموع، آمایش مناطق مرزی، از طریق توزیع بهینه جمعیت و فعالیت در پهنه جغرافیایی مناطق مرزی امکان‌پذیر خواهد بود، به گونه‌ای که هر یک از این مناطق، متناسب با قابلیت‌ها، نیازها، محدودیت‌ها و تهدیدات آن، از طیف مناسبی از فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و امنیتی برخوردار باشد و امکان رشد مادی و معنوی را برای ساکنان این مناطق فراهم سازد (شیخ‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱) به طور کلی می‌توان خصوصیات و ویژگی‌های زیر را در رابطه با آمایش مناطق مرزی مد نظر قرار داد (چوخاجی زاده مقدم، ۱۳۸۱؛ به نقل از عزتی و همکاران، ۱۳۹۱).

دوری از مرکز

انزوای جغرافیایی

ناپایداری سکونت بر اثر

الف: توسعه نیافتگی و حاشیه‌ای بودن. ب: رونق

مبادلات اقتصادی

تبادلات مرزی

تفاوت‌های فرهنگی

تهدیدات خارجی

ضدیت سیستمی

را همسایگان فعلی ما نیز داشته باشند، در شبه جزیره عربستان، حتی در اروپا نیز ما شاهد این وضع هستیم. به طور مشخص در کشور سوئیس زبان انگلیسی، آلمانی و فرانسوی در سه منطقه آن رواج دارد؛ لیکن فرصت‌های زیادی برای پیوند کشورهای همسایه به همین واسطه به وجود آمده است از جمله تاریخ و فرهنگ مشترک موجب علاقه به یکدیگر شده است، در واقع برای قومیت‌های حاشیه مرز، سرنوشت هر یک برای دیگری مهم است و اخبار یکدیگر را تعقیب می‌کنند (ملاشاهی و آذربها، ۱۳۹۳).

ضدیت سیستمی: در حقیقت ضدیت سیستمی می‌تواند از احساس تفاوت و تباین میان مناطق مرزی و مرکزی در ذهن مردم مرزنشین ایجاد کند. هنگامی که مردم مرزنشین توجهی از سوی مسئولین دولت مرکزی نبیند و در عوض تبعیض را احساس کنند، خود را متعلق به سیستم اداری و انتظامی کشور نمی‌بیند از این رو، سعی خواهند کرد خود را تابع برنامه‌ها و طرح‌های توسعه کشور ندانند؛ بنابراین، نخستین اقدام مؤثر در این رابطه ایجاد حس تعلق و گسترش حس اعتماد در بین مردم مرزنشین با دولت و مردم کشور است تا از امکان سوء استفاده دشمن خارجی جلوگیری به عمل آید. اقدامات دفاع غیرعامل بر محور تقویت تجهیز زیرساخت‌های توسعه در این مناطق به صورت ملموس و عملی امکان‌پذیر باشد این اقدامات می‌تواند شامل جنبه‌های غیر فیزیکی مانند تقویت سیستم‌های اداری و نظارتی و توسعه امکانات مدیریتی و اقتصادی در این مناطق باشد (شیخ‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱).

ابعاد امنیتی مناطق مرزی

امنیت نظامی: امنیت نظامی به عنوان سنتی‌ترین محور امنیت ملی، به میزان قابلیت نیروهای مسلح یک کشور برای حفاظت از حکومت و مردم در مقابل تهدیدهای قهرآمیز اشاره دارد. موضوع اصلی امنیت نظامی، بر محور جنگ و ابزارهای زور متمرکز است و هدف آن، ممانعت از بروز جنگ و در صورت واقع شدن، پیروزی در آن می‌باشد، اما با بروز تغییرات و

مبادالت غیرقانونی و... دارد که باید تمهیداتی را در این خصوص دید. یکی از مسائلی که امروزه در این استان شاهد آن هستیم که چه‌بسا رفته رفته حادثه می‌شود بحث قاچاق کالا و انسان است که به تبع آن مشکلات فراوان دیگری هم برای کشور به وجود می‌آورد. تمهیداتی که به منظور کاهش تأثیرات مبادالت مرزی منفی در مناطق باید صورت گیرد، عمدتاً در زمینه کاهش میزان مبادالت غیرقانونی و در مقابل افزایش میزان و امکان انجام تبادل قانونی و مفید است. در این رابطه، قوانین و مقررات لازم برای این کار بیشترین نقش را به‌عنوان تمهیدات به خود اختصاص می‌دهد. گسترش زمینه‌های فرهنگی این کار و تشویق و تنبیه و نیز انجام کار فرهنگی می‌تواند تأثیرگذار باشد. البته اقدامات توسعه‌ای و به‌ویژه توسعه اقتصادی در این مناطق راهکارهای قانونی برای فعالیت اقتصادی و امرار معاش برای مردم مرزنشین فراهم سازد تا ناچار به انجام مبادلات مرزی غیرقانونی نشوند. با ایجاد این فعالیت‌ها و توسعه اقتصادی منطقه، انتظار می‌رود ضمن قانونمند شدن مبادلات مرزی که از بروز پیامدهای ناامنی مربوط به آن می‌کاهد، این امر منجر به امن شدن بیشتر منطقه در برابر تهدیدات خارجی و یا امکان سوءاستفاده از طریق تهدید را نیز کاهش می‌دهد. افزون‌براین، ایجاد ساختمان‌های لازم جهت انجام فعالیت‌های مبادلات مرزی قانونی مانند بازارچه‌های مرزی می‌تواند به‌گونه‌ای طراحی شوند که در مقابل تهدیدات خارجی به‌عنوان استحکامات دفاعی نیز مورد استفاده قرار گیرند. در رابطه با تهدیدات ناشی از ویژگی تبادل مرزی، اقداماتی مانند تقویت زیرساخت‌ها به شکل طرح‌های چندمنظوره عمرانی - دفاعی در مناطق مرزی و نیز تقویت فعالیت‌های دو منظوره توسعه‌ای - دفاعی تأثیرگذارند و همچنین می‌توان گفت که تعرفه بالای گمرکی اکثراً باعث به وجود آمدن قاچاق کالا می‌شود که می‌توان با متعادل کردن این تعرفه‌ها تا حدود زیادی از این مسئله جلوگیری به عمل آورد.

تفاوت‌های فرهنگی: ایران تنها کشوری نیست که مرز از میان اقوام آن عبور می‌کند، شاید این احساس

پیدایش الگوهای متنوع ملی در زمین توسعه و استفاد از منابع صنعتی و نظامی می‌شود. درحالی‌که مدیریت نوع دوم، خواستار مدیریت متمرکز جهانی هستند که این امر به همسانی و استاندارد شدن الگوهای چندملیتی، در زمینه توسعه و استفاد از منابع صنعتی و نظامی منجر می‌شود (Mandel, 1980: 99-127).

امنیت سیاسی و فرهنگی: بُعد سیاسی و فرهنگی به عنوان نامحسوس‌ترین بُعد امنیت ملی، از جمله ابعادی است که کمتر از سایر وجوه امنیت ملی تنظیم و طبقه‌بندی شده است. ابهام در مرهای مفهومی، باعث شد که تحلیلگران از برخورد مجزا با این بُعد غفلت ورزیده و اغلب آن را به‌عنوان بخشی از امنیت نظامی یا اقتصادی مطرح نمایند؛ امدا در دنیای پس از جنگ سرد، نقش‌آفرینی عقاید فرهنگی در فراگردهای سیاسی، رقیق شدن تمایز میان فرهنگ و سیاست و بذل توجه به تفاوت‌های فرهنگی در مدیریت سیاسی بر افکار عمومی، منجر به ادغام نسبی حوزه سیاسی و فرهنگی امنیت ملی گشته است. یکی از اهداف اصلی این بُعد از امنیت ملی، حفظ مشروعیت سیاسی و هویت فرهنگی از طریق وارد کردن توده‌ها به فرآیند سیاستگذاری است. (جعفری و ذوالفقاری، ۱۳۹۳: ۸۲) رنگارنگی قومی - فرهنگی از شاخصه‌های بافت جمعیتی ایران است و دشمنان این سرزمین، با آگاهی از این ویژگی و بهره‌برداری هدفمند از ابزارهای سیاسی - فرهنگی، سعی دارند تا از طریق اشاعه عامدانه ناسیونالیسم قومی و حمایت مادی معنوی آشکار و خزنده از جریان‌های افراطی قومگرایانه و سلفیگری، وحدت، همبستگی و انسجام ملی را با چالش روبرو نمایند (امیدی ۱۳۹۳: ۱۱۴).

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیل است و مبتنی بر دو مرحله است. مرحله اول مطالعه اسناد و مدارک، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات در زمینه عوامل تهدید کننده پایداری امنیتی و مصاحبه با نخبگان دفاعی در راستای تدوین شاخص‌های اصلی در زمینه توسعه و امنیت و در مرحله دوم سطح‌بندی شهرستان‌های استان با استفاده از این

تحولات گسترده در دهه آخر قرن بیستم، نظم اجتماعی و محیطی در معرض تغییر و تحولات ژرف و گسترده قرار گرفته است که جامعه جهانی امروز را در بطن و متن یک دوران گذار و در آستانه تجربه الگوهای بدیع و بی‌بدیل قرار داده است. براساس این تغییرات گسترده، ایده مسلط دوران جنگ سرد است که در قالب برخورد و رویارویی تبلور یافته است. (مک موسینی، ۱۳۹۰: ۹۹-۱۰۰)

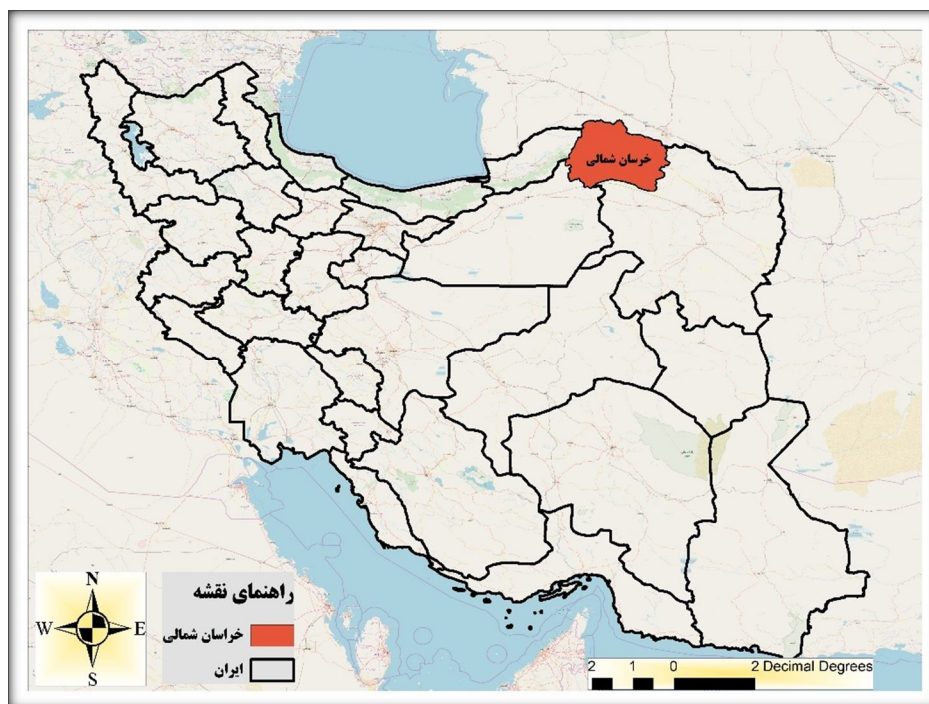
امنیت اقتصادی: بُعد دیگر امنیت ملی، وجه اقتصادی آن است که در دنیای پس از جنگ سرد، به طور روزافزونی به عنوان یک پایه از امنیت ملی مطرح شده است. تهدید بزرگی که امروز در مورد نظریه‌های رایج امنیت اقتصادی وجود دارد، این است که به طور نادرستی آن را تنها بُعد مهم در امنیت ملی تلقی می‌نمایند. چنان که در گذشته نیز چنین برداشتی در مورد امنیت نظامی وجود دارد. امنیت اقتصادی به معنای میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات، هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی اطلاق می‌شود (ماندل، ۱۳۸۷: ۸۱)

امنیت منابع - محیطی: جدیدترین جنبه امنیت ملی که کمتر از سایر جنبه‌ها در این مفهوم ادغام شده است، امنیت منابع - محیطی است. در سال‌های اخیر، ملاحظات مربوط به ده رشد سریع جمعیت، کاهش منابع طبیعی و غیره نیز وارد صحنه اصلی تفکر روابط بین‌المللی پژوهشگران و سیاستگذاران گشته است. امنیت منابع، هم منابع غیر قابل تجدید و هم منابع قابل تجدید را در برمی‌گیرد، درحالی‌که امنیت محیطی شامل آلودگی‌های تهدیدکننده حیات و محیط زندگی انسان می‌شود که گرم شدن کره زمین، جنگل‌زدایی جهانی و باران‌های اسیدی، از مهمترین نموده‌های آن به شمار می‌رود. تأمین امنیت منابع و محیط نیازمند دولت پاسخگو است که بتواند ضمن تمهید سیاست‌های تأمینی و حمایتی برای منابع و محیط، به شهروندان هم پاسخگو باشد. براساس راهبردهای مختلف مدیریت منابع و محیط زیست، دو نوع مدیریت «محلی - غیرمتمرکز» و «جهانی - متمرکز» وجود دارد. مدیریت نوع اول، منجر به

موقعیت جغرافیایی و سیاسی استان خراسان شمالی: استان خراسان شمالی با وسعتی بیش از ۲۸ هزار کیلومتر مربع، از ۱۴ استان کشور و نیز از ۵۱ کشور دنیا بزرگتر است. این استان از نظر موقعیت ریاضی، بین مدار جغرافیایی ۳۶ درجه و ۳۷ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۵۵ درجه و ۵۳ دقیقه تا ۵۸ درجه و ۲۰ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. استان خراسان شمالی از شمال و شمال شرقی به طول حدود ۲۸۱ کیلومتر دارای مرز مشترک با جمهوری ترکمنستان و از شرق و جنوب با استان خراسان رضوی و از جنوب غرب با استان سمنان و از غرب با استان گلستان دارای مرز مشترک است. بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی، این استان در سال ۱۳۹۵ استان خراسان شمالی شامل ۸ شهرستان، ۱۷ شهر، ۱۷ بخش، ۴۲ دهستان و ۸۶۶ آبادی دارای سکنه و مرکز آن، شهر بجنورد واقع در شهرستان بجنورد است (سایت فرمانداری استان خراسان شمالی).

شاخص‌ها در منطقه مورد مطالعه با تحلیل خوشه‌ای و با استفاده از نرم‌افزار SPSS و تهیه نقشه‌ها در نرم‌افزار ArcGIS است؛ همچنین جهت مشخص کردن شباهت و تفاوت پایداری امنیتی شهرستان‌های استان از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. در نهایت پس از سطح‌بندی شهرستان‌های استان، راهبردهای پیشنهادی در زمینه ملاحظات سیاسی امنیتی دفاعی در راستای نیل به پایداری امنیتی در استان ارائه خواهد گردید. جهت تحلیل و اثرگذاری شاخص‌ها از نظرات متخصصین استان از جمله معاونت امنیتی سیاسی استانداری؛ معاونت پدافندی جهادکشاورزی؛ مدیریت طرح و توسعه راه و شهرسازی استان، فرماندهی انتظامی و بقیه متخصصین آشنا به وضعیت امنیتی استان که جمعاً ۲۶ پرسش‌نامه پر شده است سپس با استفاده از تحلیل خوشه‌ای اقدام به سطح‌بندی شهرستان‌ها شده است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

نقشه مورد مطالعه (ماخذ: نگارندگان)

سطح‌بندی مناطق، گزینه‌ها، متغیرها و حتی شاخص‌های مسائل تصمیم‌گیری چندشاخصه نیز تحلیل روش تجزیه استفاده می‌شود (اکبری و

رتبه بندی شهرستان‌ها با تحلیل خوشه‌ای روش تحلیل خوشه‌ای یکی از روش‌های آماری مهم است که از آن به‌عنوان ابزاری برای

روش خوشه‌بندی غیر سلسله مراتبی.

روش تحلیل خوشه‌های سلسله مراتبی به دلیل سادگی روش کار و تفسیر جواب‌های حاصله و از طرف دیگر به دلیل توانایی خوشه‌کردن دارا بودن چندین شیوهٔ مختلف برای خوشه‌بندی و توانایی تبدیل متغیرها و اندازه‌گیری عدم تشابه بین خوشه‌ها بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد (گنجعلی زاده، ۱۳۸۸: ۲۷). به همین دلیل در این تحقیق از روش خوشه‌های سلسله مراتبی نوع تراکمی استفاده شده است.

جدول ماتریس تقریبی در واقع اولین خروجی تحلیل خوشه‌ای است که به ماتریس تقریب‌ها را بین شهرستان‌های استان نشان می‌دهد. مقادیری که در این جدول آمده، نشانگر میزان تشابه یا تفاوت بین هر یک از شهرستان‌هاست چون در این‌جا از روش مجذور فاصله اقلیدسی استفاده گردیده جهت سنجش میزان فاصله تهدیدات امنیتی بین شهرستان‌ها استفاده شده است، هر چه این فاصله بیشتر باشد نشان‌دهنده این است که اختلاف بین شهرستان‌ها بیشتر است و برعکس. همانطور که این جدول نشان می‌دهد شهرستان بجنورد با شیروان و مانه و سملقان بیشترین شباهت از نظر پایداری امنیتی دارند و شهرستان راز و جرگلان بیشترین فاصله را با شهرستان بجنورد دارد؛ همچنین چون این جدول به صورت ماتریسی است بنابراین فاصله هر شهرستان با خودش برابر با عدد صفر است و قطر جدول صفر شده است.

زاهدی، ۱۳۸۷: ۲۵۷) مدل تحلیل خوشه‌های اسبابی برای طبقه‌بندی تجربی اشیاء به گروه‌ها را فراهم می‌کند. در برنامه‌های سنجش چند بُعدی، کلاستر آنالیز اغلب می‌تواند به طور مؤثرتری برای طبقه‌بندی اولیه متغیرها مورد استفاده قرار گیرد (Mona and other, 2001: 5). هدف از آن تفکیک مجموعه‌ای از داده‌ها به زیر مجموعه‌ها یا خوشه‌های گسسته با خصوصیات مشترک است (Gallegos and Ritter, 2005: 1). هنگامی که تعداد و زیرمجموعه‌های طبقات را می‌خواهیم در نظر بگیریم، تحلیل خوشه‌ای دسته بندی اشیاء شبیه هم به صورت طبقات معنی‌دار است (Kaufman and Rousseeuw, 1990: 12) خوشه‌بندی یک روش تحلیل چند متغیری است. در تحلیل چندمتغیری مشاهدات شامل اندازه‌های همزمان روی چند متغیرند. از جمله اهدافی که در روش‌های چندمتغیری و بالاخص خوشه‌بندی دنبال می‌شوند به موارد زیر می‌توان اشاره کرد (جانسون و ویچرن، ۱۳۷۹: ۱) کاهش داده‌ها یا آسان‌سازی ساختاری ۲- دسته بندی کردن در خوشه‌ای سعی می‌گردد تا مشاهدات به گروه‌های متجانس تقسیم گردد، به گونه‌ای که با مشاهدات هم‌گروه به یکدیگر شبیه و مشاهدات سایر گروه‌ها کمترین تشابه را داشته باشند (اکبری و زاهدی ۱۳۸۷: ۲۵۷).

روش تحلیل خوشه‌ای به‌طور کلی به دو دسته عمده تقسیم می‌شود.
روش خوشه‌بندی سلسله‌مراتبی؛

جدول ۱: ماتریس تقریبی امنیتی شهرستان‌ها

Case	Proximity Matrix							
	Squared Euclidean Distance							
	بجنورد	اسفراین	فاروج	شیروان	جاجرم	گرمه	سملق و مانه	جرگلان و راز
بجنورد	.000	109.566	126.034	73.757	206.621	210.774	46.449	215.573
اسفراین	109.566	.000	71.339	93.844	91.927	85.332	87.579	184.022
فاروج	126.034	71.339	.000	71.571	96.262	88.015	76.747	147.754
شیروان	73.757	93.844	71.571	.000	179.291	172.793	46.183	155.223
جاجرم	206.621	91.927	96.262	179.291	.000	4.164	170.219	196.322
گرمه	210.774	85.332	88.015	172.793	4.164	.000	165.471	191.574
سملق و مانه	46.449	87.579	76.747	46.183	170.219	165.471	.000	163.593
جرگلان و راز	215.573	184.022	147.754	155.223	196.322	191.574	163.593	.000

This is a dissimilarity matrix

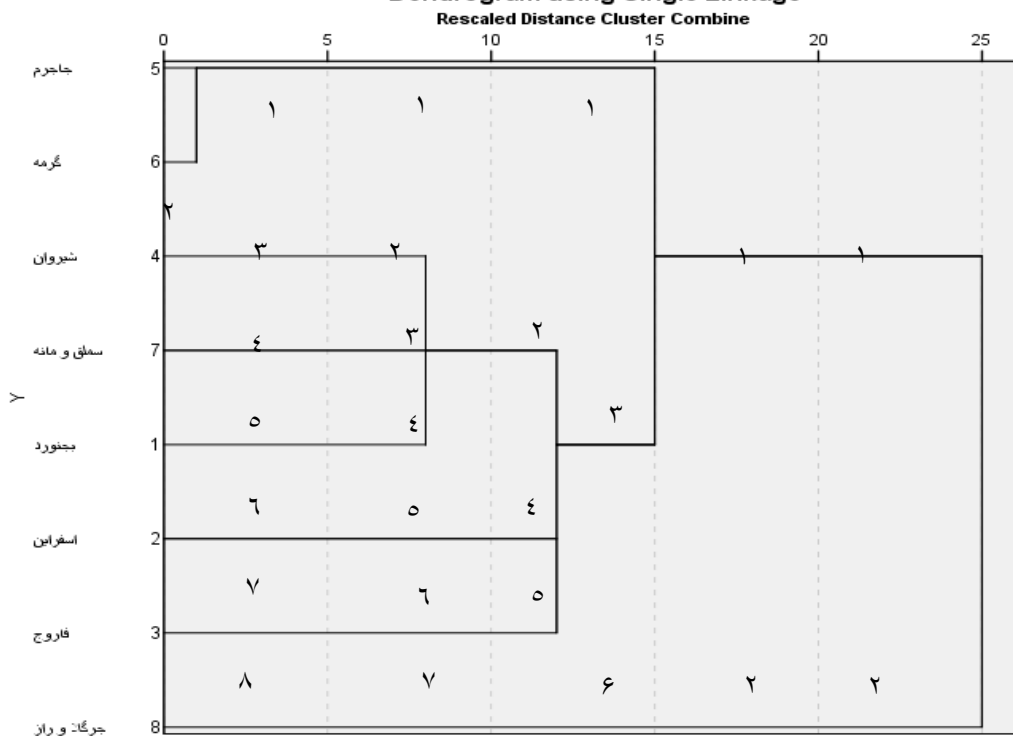
کلاسترهاست در این ستون شهرستان‌ها چون به صورت کلاسترهای دو به دو با همدیگر ترکیب شده‌اند دارای دو ستون است در اولین ترکیب شهرهای گرمه و جاجرم با همدیگر ادغام شده‌اند که میزان ضرایب آن برابر است ۴,۱۶۴ و رد مرحله دوم شهرهای شیروان و مانه و سملقان با ضرایب فاصله ۴۲,۱۸۳ در یک خوشه قرار گرفته‌اند در مرحله سوم شهرهای شیروان و بجنورد با ضریب فاصله ۴۶,۴۴۹ یک خوشه را تشکیل داده‌اند و به همین منوال بقیه خوشه‌ها هم نشان داده شده است و جدول ذیل طبق شماره ۲ نشان داده می‌شود.

در جدول ۲ که به جدول برنامه مجموعه ساز معروف است از دو بخش تشکیل شده است و نشان می‌دهد که چگونه شهرستان‌های استان در هر محله از تحلیل خوشه‌ای در همدیگر ادغام می‌شوند. کلاسترها با ادغام شهرستان‌ها در همدیگر و در ادامه ادغام کلاسترها در همدیگر در مراحل مختلف شکل می‌گیرند و این روند ادامه می‌یابد تا همه شهرستان‌های استان به یک کلاستر بزرگ ملحق شوند و در هر مرحله یک شهرستان یا کلاستر در شهرستان یا کلاستر دیگر ادغام شده است. به طوری که خوشه‌بندی طی ۷ مرحله انجام شده است در اولین ستون (Cluster Combined) است که بیانگر نحوه ترکیب

جدول ۲: برنامه مجموعه ساز

Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
2	4	7	46.183	0	0	3
3	1	4	46.449	0	2	5
4	2	3	71.339	0	0	5
5	1	2	71.571	3	4	6
6	1	5	85.332	5	1	7
7	1	8	147.754	6	0	0

Dendrogram using Single Linkage

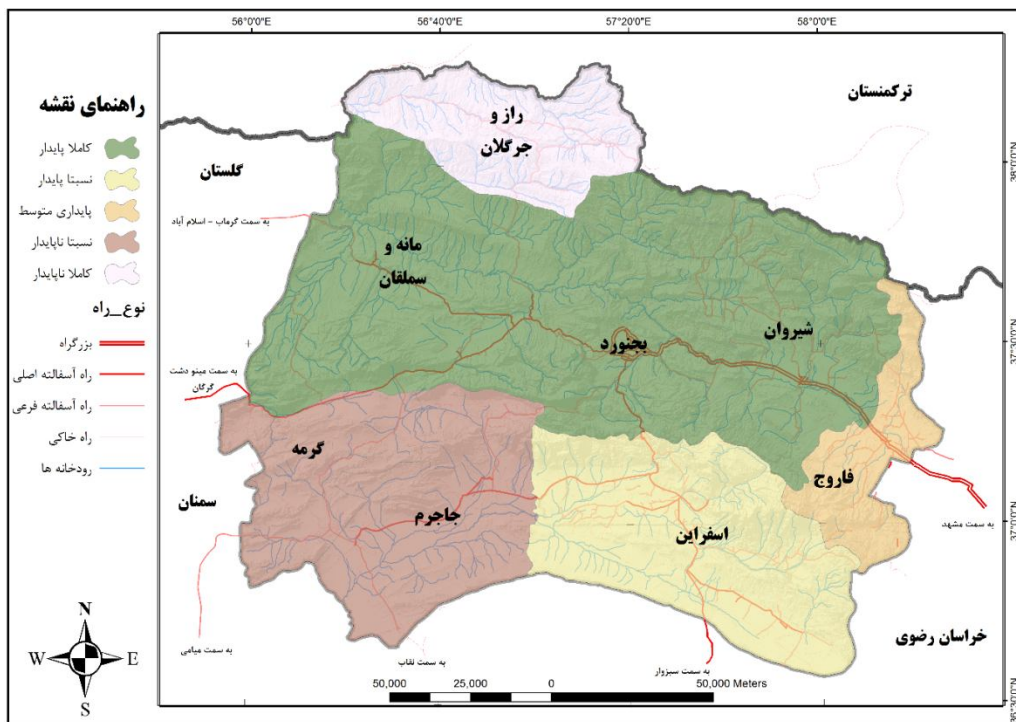
نمودار ۱: نمودار دندروگرام

شمالی از لحاظ سطح‌بندی نسبی پایداری امنیتی به ۵ دسته تقسیم شده‌اند:
 امنیتی کاملاً پایدار: بجنورد؛ شیروان و مانه و سملقان
 امنیت پایدار: شهرستان اسفراین
 از لحاظ پایداری امنیتی متوسط: شهرستان فاروج
 دارای پایداری امنیتی ضعیف: جاجرم و گرمه
 امنیتی پایدار کاملاً ضعیف: راز و جرگلان
 همچنین در نقشه زیر هم سطح‌بندی شهرستان‌ها نشان داده شده است.

در نمودار دندروگرام زیر که بیانگر فاصله بین خوشه‌های امنیتی شهرستان‌هاست دارای فاصله ۰-۲۵ است که در این نمودار بزرگترین خوشه در فاصله ۰-۱۵-۲۵ ساخته شده است و در فاصله ۱۰-۱۵ تعداد خوشه‌ها به ۶ خوشه افزایش پیدا می‌کند و در فاصله ۰-۱۰-۱۵-۲۵ تعداد خوشه‌ها ۷ عدد شده است و در فاصله ۰-۵ هم تعداد خوشه‌ها برابر ۸ خوشه است.
 با توجه به جدول ۳ که خوشه‌های نهایی در آن نشان داده شده‌اند شهرستان‌های استان خراسان

جدول ۳: جدول نهایی خوشه‌بندی

شهر	رتبه خوشه
بجنورد	۱
سفراین	۲
فاروج	۳
شیروان	۱
جاجرم	۴
گرمه	۴
سملق و مانه	۱
جرگلان و راز	۵

نقشه ۲: سطح‌بندی پایداری امنیتی شهرستان‌های استان خراسان شمالی

دارد؛ شهرستان شیروان بیشترین شباهت را به شهرستان مانه و سملقان دارد و بیشترین تفاوت را با شهرستان جاجرم دارد. شهرستان جاجرم بیشترین شباهت را به شهرستان گرمه دارد و بیشترین تفاوت را با شهرستان بجنورد دارد؛ شهرستان گرمه بیشترین شباهت را به شهرستان جاجرم دارد و بیشترین تفاوت را با شهرستان بجنورد دارد؛ شهرستان مانه و سملقان بیشترین شباهت را به شهرستان بجنورد دارد و بیشترین تفاوت را با شهرستان جاجرم دارد؛ شهرستان راز و جرگلان بیشترین شباهت را به شهرستان فاروج دارد و بیشترین تفاوت را با شهرستان بجنورد دارد.

همچنین جهت این که شباهت هریک از شهرستانها از لحاظ پایداری امنیتی سنجیده شود از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است که هر چقدر این ضریب بالاتر باشد نشان دهنده شباهت بیشتر آنها است؛ که باتوجه به ضریب همبستگی پیرسون زیر شهرستان بجنورد بیشترین شباهت را با مانه و سملقان دارد؛ همچنین بیشترین تفاوت با شهرستان راز و جرگلان دارد؛ شهرستان اسفراین بیشترین شباهت را به شهرستان گرمه دارد و بیشترین تفاوت را با شهرستان راز و جرگلان دارد؛ شهرستان فاروج بیشترین شباهت به شهرستان مانه و سملقان دارد و بیشترین تفاوت را با شهرستان بجنورد

جدول ۴: ضریب همبستگی پایداری شهرستانها نسبت به همدیگر

Correlations									
		بجنورد	اسفراین	فاروج	شیروان	جاجرم	گرمه	مانه و سملقان	راز و جرگلان
بجنورد	Pearson Correlation	1	.522**	.449**	.693**	.153	.115	.733**	.252*
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000	.182	.314	.000	.026
	N	78	78	78	78	78	78	78	78
اسفراین	Pearson Correlation	.522**	1	.602**	.528**	.592**	.636**	.587**	.434**
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.000	.000	.000	.000	.000
	N	78	78	78	78	78	78	78	78
فاروج	Pearson Correlation	.449**	.602**	1	.620**	.548**	.599**	.695**	.581**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000		.000	.000	.000	.000	.000
	N	78	78	78	78	78	78	78	78
شیروان	Pearson Correlation	.693**	.528**	.620**	1	.175	.208	.766**	.473**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000		.124	.068	.000	.000
	N	78	78	78	78	78	78	78	78
جاجرم	Pearson Correlation	.153	.592**	.548**	.175	1	.974**	.301**	.394**
	Sig. (2-tailed)	.182	.000	.000	.124		.000	.007	.000
	N	78	78	78	78	78	78	78	78
گرمه	Pearson Correlation	.115	.636**	.599**	.208	.974**	1	.322**	.408**
	Sig. (2-tailed)	.314	.000	.000	.068	.000		.004	.000
	N	78	78	78	78	78	78	78	78
مانه و سملقان	Pearson Correlation	.733**	.587**	.695**	.766**	.301**	.322**	1	.461**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.007	.004		.000
	N	78	78	78	78	78	78	78	78
راز و جرگلان	Pearson Correlation	.252*	.434**	.581**	.473**	.394**	.408**	.461**	1
	Sig. (2-tailed)	.026	.000	.000	.000	.000	.000	.000	
	N	78	78	78	78	78	78	78	78

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

نتیجه‌گیری

مرزها به‌عنوان دروازه‌های ورودی هر کشوری نقش مهمی در ایجاد امنیت و توسعه کشور ایجاب می‌کنند به‌همین دلیل باید بیشتر مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گیرد چون رابطه‌ای تنگاتنگ بین توسعه و امنیت وجود دارد. استان‌های مرزی به دلیل شباهت‌های مذهبی، فرهنگی اجتماعی و... با آن‌سوی مرز خود پتانسیل نامنی بیشتری نسبت به دیگر استان‌های درونی دارند و در صورتی که برنامه‌ریزی کشور ما به صورت برنامه‌ریزی قطبی است و مناطق مرزی مورد غفلت واقع شده‌اند.

دستیابی به توسعه متعادل و متوازن با توجه به توان و پتانسیل هر منطقه با روش‌های متداول کنونی (برنامه ریزی بخشی) اگر غیر محتمل نباشد در حالت خوش بینانه بدون آمایش سرزمین امری طولانی و زمان بر خواهد بود

استان خراسان شمالی هم دارای مرز ۳۱۰ کیلومتر با کشور ترکمنستان است به‌دلیل تشابه‌های شهرستان‌های مرزی این استان با مناطق سکونت‌ی آن-سوی مرز خود در صورتی که تمهیداتی اندیشیده نشود زمینه بروز ناآرامی و نا امنی بیشتر می‌شود. با توجه به یافته‌های تحقیق شهرستان‌های استان در پنج سطح از نظر پایداری امنیتی سطح‌بندی شده‌اند که در سطح امنیتی کاملاً پایدار: بجنورد؛ شیروان و مانه و سملقان و در سطح امنیت پایدار: شهرستان اسفراین و در سطح پایداری امنیتی متوسط: شهرستان فاروج و در سطح دارای پایداری امنیتی ضعیف: جاجرم و گرمه قرار و در سطح امنیتی پایدار کاملاً ضعیف: راز و جرگلان قرار دارند. در استان خراسان شمالی شهرستان شیروان نیز یک شهرستان مرزی است اما با توجه به این‌که دارای اشتراکات مذهبی؛ زبانی؛ قومی نیست در سطح‌بندی جزء شهرستان‌های پایدار واقع شده است. به‌صورت کلی از نتایج مصاحبه با متخصصان استانی در زمینه پایداری امنیتی استان هم بیشتر به شهرستان راز و جرگلان اشاره نموده‌اند که به دلیل دارا بودن پتانسیل‌های فوق‌العاده‌ای جهت توسعه این مناطق اما آن‌جا از محرومیت کاملی برخوردار است که

ضعف مالی خانوارهای در این شهرستان ضعیف و به‌دلیل ضعف مدیران و ساختار حاکم در استان زیرساخت‌های شغلی بسیار ضعیف است مردم به ناچار به شغل‌های کاذب مرزی روی می‌آورند و چون در آن-جا به اندازه کافی جهت توسعه این شهرستان توجه نشده است باعث گردیده که حس تعلق ملی به اندازه کافی جهت دفاع از مرزها در صورت بروز بحران وجود نداشته باشد و آسب پذیری مرز را در صورت وقوع ناامنی دو چندان کند. از سویی دیگر آشفتگی فضایی و عدم تعادل در ساختار نظام سکونتگاهی منطقه مورد مطالعه می‌تواند در آینده روند تخلیه سکونتگاه‌ها استان به ویژه در مناطق روستایی را سرعت بخشد و به گونه ای ناپایداری را در مناطق استان تشدید نماید و پیامدهایی نظیر بیکاری، فقر، نا امنی را به وجود آورد در این راستا با اعمال سیاست‌های آمایشی مناسب و انجام پروژه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی در قالب آمایش سرزمین به ویژه در بخش شمال و جنوب غربی استان که از پایداری کمی برخوردارند می‌توان در کاهش عدم تعادل فضایی گامی اساسی برداشت و به تعادل بخشی سازمان فضایی استان کمک شایان نمود.

منابع

۱. اکبری، نعمت‌اله، زاهدی، کیوان. ۱۳۸۷. کاربرد روش‌های رتبه بندی و تصمیم‌گیری‌های چند شاخصه. تهران؛ سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
۲. امیدی، علی. ۱۳۹۲. امنیت و توسعه پایدار و تقویت قانونمند حکومت‌های محلی در ایران؛ نشریه: تحقیقات جغرافیایی: زمستان ۱۳۹۲، دوره ۲۸، شماره ۴ (پیاپی ۱۱۱)؛ از صفحه ۱۱۳ تا صفحه ۱۳۶.
۳. پوراحمد، احمد. ۱۳۷۸. عدم تعادل در نظام شهری کشور و آمایش سرزمینی، مجموعه مقالات آمایش و دفاع سرزمینی، تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین.
۴. پیله ور، علی‌اصغر. ۱۳۹۵. ارزیابی تعیین رویکرد سیاسی در نابرابری شهری- ناحیه‌ای (مطالعه موردی: خراسان شمالی)، دوره ۶، شماره ۲۲، زمستان ۱۳۹۵، صفحه ۷۷-۹۰.

۵. جانسون، ریچارد، آ. و ویچرن، دین دبلیو، ۱۳۷۹. مترجم دکتر حسنعلی نیرومند؛ تحلیل آماری چند متغیری کاربردی.
۶. چوخاچی زاده مقدم، محمد باقر، امینی قشلاقی، داوود، ۱۳۸۹. بسترهای نامنی در مناطق مرزی استان آذربایجان غربی از منظر جغرافیای نظامی و امنیتی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ششم، شماره ۲۱۰ سوم، پاییز ۱۳۸۹، ص ۱۸۶.
۷. چوخانی زاده، مقدم، محمدباقر. ۱۳۸۱. مجموعه مقالات همایش آمایش و دفاع سرزمینی، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
۸. حمزه، فرهاد و رنجبرکلور، علی. ۱۳۸۹. تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و پاکستان و تاثیر آن بر امنیت نواحی مرز شرقی، نشریه: جغرافیا: زمستان ۱۳۸۹، دوره ۴، شماره ۱۵؛ از صفحه ۱ تا صفحه ۱۶.
۹. خطابی، غلامحسین. ۱۳۷۴. مرزبانی، معاونت آموزش ناجا، تهران.
۱۰. دلاور، علی. ۱۳۸۳. روش‌های تحقیق پیشرفته، تهران: واحد علوم و تحقیقات.
۱۱. دمپی، یر. ۲۰۰۷. تاریخ علم، ترجمه: عبدالحسین آذرنگ، تهران: انتشارات سمت.
۱۲. دواس، دی ای، ۱۳۸۵. پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، نشرنی، تهران.
۱۳. ذولفقاری، وحید. ۱۳۹۴. امنیت، توسعه و انتخاب استراتژیک: تلاش چین برای دستیابی به جایگاه قدرت بزرگ، نشریه: روابط خارجی: تابستان ۱۳۹۴، دوره ۷، شماره ۲ (پیاپی ۲۶)؛ از صفحه ۱۶۳ تا صفحه ۱۸۹.
۱۴. رستم گورانی، ابراهیم و بیرانوند زاده، مریم و علی‌زاده، سید دانا و حشمتی جدید، مهدی. ۱۳۹۲. بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری جزیره قشم در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی، نشریه: آمایش سرزمین: بهار و تابستان ۱۳۹۲، دوره ۵، شماره ۱، از صفحه ۲۷ تا صفحه ۴۹.
۱۵. روشن، علی اصغر و سعادت جعفر آبادی، حسن. ۱۳۹۱. بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تاثیر آن بر امنیت استان، نشریه: فصلنامه ژئوپلیتیک: پاییز ۱۳۹۱، دوره ۸، شماره ۳ (پیاپی ۲۷)؛ از صفحه ۱۵۴ تا صفحه ۱۸۱.
۱۶. رهنمایی، ۱۳۸۱. محمدتقی آمایش سرزمین و کاربردهای دفاعی، مجموعه مقالات آمایش و دفاع سرزمینی، تهران انتشارات دانشگاه امام حسین.
۱۷. زرقانی‌هادی. ۱۳۸۹. تحلیل ملاحظات دفاعی امنیتی آمایش کلان‌شهر مشهد (با تأکید بر تهدیدات تروریستی) مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای شماره ۱۴ بهار و تابستان.
۱۸. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور. ۱۳۷۸. مستندات برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۳) جلد دوم: مقدمه‌ای بر مفاهیم برنامه‌ریزی و تعریف اصطلاحات؛ سازمان مدیریت برنامه‌ریزی کشور؛ تهران.
۱۹. سرمد، زهره و بازرگان، عباس و حجازی، الهه. ۱۳۹۴. روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، نشر آگه.
۲۰. سرور، رحیم و محمدی حمیدی، سمیه و ویسیان، محمد. ۱۳۹۳. بررسی شاخص‌های توسعه در مناطق مرزی در راستای تحقق امنیت پایدار (مطالعه موردی شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی)؛ پژوهشنامه جغرافیای انتظامی (سال دوم، شماره هفتم، پاییز ۱۳۹۳، صص ۲۵-۵۴).
۲۱. شیخ‌زاده، رجبعلی، محمدی، مهدی، دهباشی، مهدیه، حسینی، رفیع. ۱۳۹۱. جنگ نرم و جایگاه پدافند غیر عامل در آمایش استان مرزی سیستان و بلوچستان، اولین هم‌آیش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران.
۲۲. عباس زاده، هادی؛ کرمی کامران. ۱۳۹۰. سرمایه اجتماعی و امنیت ملی پایدار؛ فصلنامه مطالعات راهبردی سال چهاردهم، شماره اول، مسلسل ۵۱.
۲۳. عزتی، نصراله و حیدری پور، اسفندیار و اقبالی، ناصر. ۱۳۹۰. نقش و جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه ریزی (مطالعه موردی: مناطق مرزی ایران)؛ فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال سوم، شماره چهارم، پاییز ۱۳۹۰، صص ۱۷۹-۱۹۷.
۲۴. عندلیب، علیرضا. ۱۳۸۰. نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، دوره عالی جنگ.
۲۵. عندلیب، علیرضا و مطوف، شریف. ۱۳۷۹. تجربه‌های آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران دوپاره آلمان و درس‌هایی برای ایران، صفه، شماره ۲۹، دانشگاه شهید بهشتی، تهران

۲۶. عندلیب، علیرضا و مطوف، شریف. ۱۳۸۸. توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران، نشریه: باغ نظر: پاییز و زمستان ۱۳۸۸، دوره ۶، شماره ۱۲؛ از صفحه ۵۷ تا صفحه ۷۶.
۲۷. قادری حاجت، مصطفی و عبدی، عرفان و جلیلی پروانه، زهرا، باقری سرنجیبانه، ناصر. ۱۳۸۹. تبیین نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت و توسعه پایدار نواحی پیرامون مطالعه موردی: بازارچه‌های مرزی استان خراسان جنوبی، نشریه: فصلنامه ژئوپلیتیک: پاییز ۱۳۸۹، دوره ۶، شماره ۳ (پیاپی ۱۹)؛ از صفحه ۱۲۱ تا صفحه ۱۵۱.
۲۸. قاسمی، محمد و صفی‌پور، محسن. ۱۳۹۲. بررسی اقدامات انسدادی مرز استان سیستان و بلوچستان بر امنیت استان از دیدگاه صاحب‌نظران، نشریه: پژوهشنامه جغرافیای انتظامی: زمستان ۱۳۹۲، دوره ۱، شماره ۴؛ از صفحه ۱۰۵ تا صفحه ۱۲۸.
۲۹. کریمی، مرتضی و وفایی، علی‌اکبر. ۱۳۹۲. امنیت سازی با توسعه پایدار در مناطق مرزی (مطالعه موردی، شهر مریوان)؛ نشریه: پژوهش و برنامه ریزی شهری: زمستان ۱۳۹۲، دوره ۴، شماره ۱۵؛ از صفحه ۹۵ تا صفحه ۱۱۲.
۳۰. گنجعلی‌زاده، بهناز، نسترن، مهین. ۱۳۸۸. تحلیل درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای و تحلیل عاملی فصلنامه ساخت شهر، شماره ۱۲.
۳۱. ماندل، رابرت. ۱۳۷۹. چهره متغییر امنیت ملی، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
۳۲. مدیری، مهدی و کرمی، مهرداد و انصاری زاده، سلمان و حیدری موصولو طهمورث. ۱۳۹۲. شاخص‌های امنیت ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین، نشریه: راهبرد دفاعی: بهار ۱۳۹۲، دوره ۱۱، شماره ۴۱؛ از صفحه ۳۳ تا صفحه ۵۸.
۳۳. مک سوینی، بیل. ۱۳۹۰. مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی امنیت، ترجمه محمد علی قاسمی و محمدرضا آهنی، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۳۴. ملاشاهی، محمد و محمدرضا آذربهار. ۱۳۹۳. مرز و قومیت، تهدید یا فرصت، همایش ملی مرزنشینی توسعه پایدار و فرصت‌های سرمایه‌گذاری، شهرستان پارس آباد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پارس آباد مغان، <https://www.civilica.com/Paper-FSDIO> ۱۲۳_۰۱FSDIO.html.
۳۵. موسوی، میرطیب. ۱۳۸۹. اندیشه سرمایه اجتماعی: وفاق اجتماعی، توسعه سیاسی و امنیت ملی نشریه: علوم سیاسی: زمستان ۱۳۸۹، شماره ۱۳؛ از صفحه ۱۱۵ تا صفحه ۱۳۸.
۳۶. مومنی، مصطفی. ۱۳۸۱. جایگاه دفاع نظامی و غیر نظامی در آمایش سرزمین. مجموعه مقالات همایشی آمایش و دفاع سرزمینی دانشگاه امام حسین
۳۷. نصیری، حسین. ۱۳۸۴. امنیت ملی پایدار، فصلنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۲۱۵، مرداد و شهریور.
۳۸. نظم فر، حسین و علی بخشی، آمنه. ۱۳۹۵. نابرابری فضایی درجه توسعه شهرستان‌های استان خوزستان با تاکید بر توسعه پایدار، مجله جغرافیایی آمایش فضا، دوره ۶، شماره ۲۲، زمستان ۱۳۹۵، صفحه ۱-۲۴.
39. Case Study; Human Settlement Systems: International Perspectives on Structure Change and public Policy. Ballinger
40. Gallegos, M.T., and Ritter, G. 2005. A Robust method for cluster analysis, The Annals of Statistics, 33 (1): 1-17.
41. Hansen, Niles H. (ed.) 1978. Border Regions: A Critique of Spatial Theory and an European
42. Jones, Phillip, N., and Wild, Trevor, 1994. Opening the Frontier: Recent Spatial Impacts in the Former Inner-German Border Zone; Regional Studies, 28: 3.
43. Kaufman, L., and Rousseeuw, P.J. 1990. Finding groups in data: An introduction to cluster analysis. First Edition. New York: John Wiley and Sons, Inc Press: 270 P.
44. Mona, L., Toms, M.A., Cummings, H., and David, G.C. 2001. Using Cluster Analysis for Deriving Menu Structures for Automotive Mobile Multimedia Applications, SAE 2001 World Congress Detroit, Michigan March 5-8, pp:1- 9.